

JHERING-RECEPCIÓ A II. VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI HAZAI JOGBÖLCSELETI GONDOLKODÁSBAN

SZABADFALVI JÓZSEF *

A XIX. század utolsó harmada és az elmúlt századforduló a magyar jogbölcséleti gondolkodás kevésbé ismert és feltárt időszaka. Ebben a korszakban számos új hatás érte jogi gondolkodásunkat, melyek szisztematikus megismerése a jelen és a jövő feladata. A tanulmány Rudolf von Jhering (1818-1892) életműve magyar recepció-történetének megismeréséhez kíván hozzájárulni. Az áttekintés elsősorban arra fókuszál, hogy bemutassa, milyenek voltak a magyar jogbölcséleti irodalomban a kortársi, illetve később, egészen a második világháborúig tartó időszakban az életműről megjelent reflexiók. A XIX. század kiemelkedő német jogtudósa elsősorban a magánjogtudomány fejlődésére gyakorolt hatást, így különösen érdekes annak számbavétele, hogy jogfilozófiai nézetei milyen fogadtatásban részesültek Magyarországon. Ezek csokorba gyűjtése adalékul szolgálhat a XIX. század egyik meghatározó jogtudósi életművének magyarországi hatástörténetéhez.

Az elmúlt századfordulón a német jogi kultúrkörhöz ezer szállal kötődő hazai jogtudományban meghatározóvá vált az a fajta jogi szemléletmód, amelynek jogdogmatika-központú szemléletmódja a XIX. század derekán a – Savigny és Puchta által megteremtett történeti jogi iskolától fokozatosan eltávolodó – Windscheid fémjelezte pandektisztikának köszönhetően formálódott és a Jhering-féle – jogi fogalmakkal és azokból levont szillogisztikus következtetésekkel (ún. konstrukciókkal) operáló – „Konstruktionsjurisprudenz”-ben csúcsozott ki. Jhering az 1850-es évek legvégén az általa utóbb, némi éllel „fogalmi jogtudománynak” (Begriffsjurisprudenz) nevezett felfogással szembefordulva alapozta meg a később Philipp Heck és követői által kialakított – szerencsés magyar szóhasználattal – „érdekkutató jogtudománynak” (Interessenjurisprudenz) nevezett jogelméleti felfogást. A Jhering szemléletmódjában bekövetkezett változás – mint ismeretes – egy kereskedelmi jogi kérdésben felme-

* DR. SZABADFALVI JÓZSEF

tanszékvezető egyetemi tanár

Debreceni Egyetem ÁJK, Jogbölcséleti és Jogszociológiai Tanszék

4028 Debrecen, Kassai u. 26.

egyetemi tanár

Miskolci Egyetem ÁJK, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

rült problémára adott szakvélemény elkészítéséhez kapcsolódik. Ekkortól kezdve a „Mi a jog?” kérdésre nem a fogalmakból kiinduló logikai operációval, hanem a döntéssel érintett érdekek elemzése útján kereste a választ. A jogi forma és a jogi cél kapcsolatának új értelmezésében az a lényeges, hogy a jogi fogalmak nem önmagukért vannak, hanem az élet szolgálatában állnak. Jhering frapáns kijelentésével élve: „Nem az élet van a fogalmakért, hanem a fogalmak vannak az életért.”

A Jhering-reflexiók áttekintését elsőként érdemes Werner Rudolf (1838-1907) a kolozsvári egyetem jogbölcselet professzora Magyarországon nagyhatású könyvére utalással kezdeni. E műve, mely 1875 és 1903 között öt kiadást ért meg, s a hazai jogi oktatásban ez idő tájt tan- és kézikönyvként használt elmélettörténeti alapmunka volt, a kortárs német jogbölcseleti gondolkodás bemutatásakor meg sem említi Jhering munkásságát.¹ Ennek kézenfekvő oka lehet, hogy a szerző maga az ekkor már Németországban, illetve Nyugat-Európában teljes mértékben háttérbe szorult, de Magyarországon még ekkor is virulens kanti (észjogi) irányzat feltétlen híve volt.

Hatástörténeti szempontból az áttörés Schwarz (1911-től nemesi cím elnyerése okán Szászy-Schwarz) Gusztáv (1858-1920)² tudományos tevékenységéhez köthető, aki a budapesti egyetemi éveket követően a tudományos pályára készülve rövid bécsi, lipcsei és hallei tartózkodás után a göttingeni egyetemre került. 1883 áprilisától egy teljes évet ott töltve ismerkedett meg az akkoriban épp a *Zweck* című művén dolgozó Jheringgel. Az egykori tanítványtól, Szladits Károlytól tudjuk, hogy a nagy hírű tudós életre szóló hatással volt az ifjú magyar kollégára, akit a mester többször is vendégül látott a házában: „Jhering úgyis

¹ Vö. Werner Rudolf. *A bölcsészeti jogtudomány történelme. Kiegészítésül Schilling természetjogi művéhez.* Franklin Társulat, Budapest, 1875, 1881², 1892³, 1900⁴, 1903⁵. (A második kötet már alcím nélkül jelent meg.)

² Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Besnyő Bernát: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete.* Katz G. Könyvkereskedése, Budapest, 1933.; Szladits Károly: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete.* Klny. a „Magyar Jogászegyleti értekezések” 6. számából. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Rt., Kecskemét, 1934.; Szabó Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 324-325. 343-344. o.; Pólay Elemér: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára.* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Tom. XXIII. Fasc. 6.) Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1976. 138-151. o.; Peschka Vilmos: *A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője* II. évf. (1959) 1-2. sz. 59-64. o.; Hamza Gábor: *Szászy-Schwarz Gusztáv.* In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok.* II. köt. Professzorok Háza, Budapest, 2001. 73-82. o.

mint tudós, úgyis mint ember rendkívüli hatással volt rá. Különös lelkesedéssel töltötte el Ihering pandekta-praktikuma, amelynek módszerét Schwarz Gusztáv ültette át a mi egyetemünkre.”³ Ez utóbbi eredményeképpen „magyarította” és tette hozzáférhetővé a joghallgatók számára Jhering – eredetileg 1847-ben megjelent – sok kiadást megérő magánjogi jogesetgyűjteményét (*Civilrechtsfälle ohne Entscheidungen*), melyet később a hazai jogéletből vett példákkal kibővítve ismételtlen közzétett.⁴

Jhering és Szász-Schwarz kapcsolatáról egyértelműen megállapítható, hogy a negyven év korkülönbség, illetve az eltérő tudományos reputáció ellenére viszonyuk nem volt egyoldalú. Jhering sokra tartotta magyar tanítványát, akinek meleg hangú bizonyítványt állított ki hazatérte alkalmából, amelyben azt írta, hogy „kevés olyan tehetséges fiatalemberrel találkozott, összes tanítványai sorában csak kevesen sajátították el oly igazán és mélyen az ő gondolatirányát, úgy, hogy ha az túl fogná élni őt, ebben e tanítványának biztos része lesz.”⁵ Jhering e várakozásában nem csalódott, hiszen Szász-Schwarz élete végéig hű képviselője és részben továbbfejlesztője volt mestere tanainak. Kettejük viszonyáról Szász-Schwarz halálát követően egy későbbi méltató így ír: „...Szász-Schwarz Gusztávnak hervadhatatlan érdeme, hogy Ihering tanait, Ihering szellemét hazai jogirodalmunkba és praxisunkba áthozta, amivel nemcsak felvilágosító, hanem termékenyítő, mindenképpen pedig úttörő munkát végzett... De olyan tanítvány volt, aki önállóan gondolkozott. Mesterének nem volt egyszerű

³ Szladits Károly: *Szász Schwarz Gusztáv emlékezete...* 7. o.

⁴ Jhering Rudolf: *Magánjogi esetek* (Magyarította: Schwarz Gusztáv) Franklin-Társulat, Budapest, 1886. 179 o. (2. kiad., Politzer, Budapest, 1901. 154 o.)

Érdemes e helyütt röviden utalni arra, hogy a hazai Jhering-recepció keretében mind ez ideig az előbbi fordításon túl csupán még két további Jhering írásról tudunk. Az egyik egy rövid, a „mindennapi élet jogtudományának” nevezett, egyszerű jogkérdések „gyűjteményeként” 1875-ben Biermann Mihály nagyszombati jogakadémiai tanár fordításában napvilágot látott, eredetileg *Die Jurisprudenz des täglichen Lebens* címen 1870-ben megjelent Jhering mű. (Vö. *A jogtudomány a mindennapi életben. A közönséges élet eseményeihez fűzött könnyű jogkérdéseknek gyűjteménye*. Szerkeszté és akadémiai használatra kiadá Dr. Ihering Rudolf. /Ford.: Biermann Mihály/ Zilahy, Budapest, 1875. 61 o.) A másik pedig az 1872-ben Bécsben előadásként elhangzott és még ugyanazon évben nyomtatásban megjelent *Der Kampf ums Recht* című – később számos kiadást megélt, jóformán az összes európai nyelvre, sőt japánra is lefordított – Jhering tanulmány 1907-es magyar kiadása, melyet Szilassy Cézár tolmácsolásában olvashatunk: Rudolf Jhering: *Küzdelem a jogért*. (Németből fordította: Szilassy Cézár) Franklin-Társulat, Budapest, 1907. 107 o.; Újbóli, javított változat (Varga Csaba szöveggondozásával): Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*. (Harmadik, bővített kiadás) Szent István Társulat, Budapest, 2001. 1-25. o.

⁵ Szladits Károly: *Szász Schwarz Gusztáv emlékezete...* 7. o.

szócsöve. Nem volt törpe epigonja... Iheringből indult ki, de Iheringen át, Iheringen túl jutott.”⁶ Kapcsolatukról árulkodó további adalék, hogy 1885-ben Szászy-Schwarz magántanári habilitációja alkalmával Jhering a budapesti jogi karhoz támogató ajánlást küldött.⁷ De az egykori tanítvány sem maradt adósa nagyra becsült mesterének. Szászy-Schwarz tisztelgő megemlékezésének tekinthetjük az 1911-ben megjelent *Jhering Rudolf és műve*⁸ című – kismonográfia terjedelmű – tanulmányt, melyet két évvel később a *Revue de Hongrie* folyóiratban hat részletben francia nyelven is közzétett.⁹

Kettejük hatástörténeti szempontból is meghatározó kapcsolatáról, illetve Szászy-Schwarznak a magyar jogtudományban betöltött szerepéről álljon itt Szladits Károly 1934-ben írt egykorú értékelése: „Schwarz Gusztáv igazi ereje a kritikai jogtudomány, a tantörténeti kritika. Az »Új irányok a magánjogban« című tanulmányorozatában páratlanul nagyszerű seregszemlét tart a német civilisztikus jogelmélet különböző iskolái fölött. Természetes, hogy ennek a szemlének a középpontjában Ihering Rudolf kimagasló alakja áll. Ma már retrospektíve világosan látjuk, hogy Ihering tanításában, aki a magánjogi fogalomképzés tengelyébe az addig uralkodó akarati elv helyébe az érdekvédelem elvét állította be, rejlik a mai értékelő jogászat eredete. Schwarz Gusztáv közvetlenül ennek a ma már széles folyamnak a forrásánál ült tanulóéveiben. Nem csoda, ha ő Ihering irányát hozta haza hozzánk és hogy azt itt tovább fejlesztve, maga lett a magyar Ihering, méltó hasonmása a nagy német tudósnek, akivel egyéniségében, életsorsában is sokban egyezett.”¹⁰ Így abban is hasonlítottak egymásra, hogy mindkettőjük életműve bár torzó maradt, de képesek voltak újat alkotni, új paradigmák mentén gondolkodni.

A fiatal – ekkor még csak huszonhat éves – magyar jogtudós, frissen hazatérve göttingeni tanulmányútjáról 1884 tavaszán a Magyar Jogászegylet ülésén *Új irányok a magánjogban* című – nyomtatásban is hamarosan megjelent – terjedelmes előadásában mutatja be a jogtudományi gondolkodásban végbe ment korabeli fejleményeket. Ez az az időszak, amikor mestere fő jogbölcseleti művének (*Zweck*) második kötete éppen megjelent. Nyilván a göttingeni élmények revelációja is hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt több mint két nemzedék alatt bekövetkezett változásokról a következőket írja: „...az észjog túlkapásai

⁶ Besnyő Bernát: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete...* 55. o.

⁷ *Uo.* 54. o.

⁸ Szászy-Schwarz Gusztáv: *Jhering Rudolf és műve*. In: Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*. Athenaeum, Budapest, 1911. 263-359. o.

⁹ Szászy-Schwarz Gusztáv: *Rodolphe Jhering et son oeuvre. Revue de Hongrie*, VI. évf. (1913) 7. sz. 17-40. o.; 8. sz. 153-165. o.; 9. sz. 206-221. o.; 10. sz. 286-307. o.; 11. sz. 386-402. o.; 12. sz. 440-461. o.

¹⁰ Szladits Károly: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete...* 13. o.

után a történeti jogi iskola a törvényhozás terén a jogi conservatismust, a tudomány terén a forrástanulmányt és élesebb systematicát, a jogbölcselet terén a positivizmust, azaz a létező bölcseletét és az összehasonlító módszert honosította meg: – ezek múlthatatlan érdemei azon iskolának, melynek egy Savigny, egy Puchta vetettek alapot...”¹¹ Az érdemek azonban nem feledtethetik a Szászy-Schwarz által „naturalisticus (más helyütt: organicus) iránynak” nevezett felfogás hiányosságait és tévedéseit, melyeket gondosan górcső alá vesz.¹² Közülük kiemelten foglalkozik az „objektív”) jog magyarázataként kifejtett akaratemélet (Willenstheorie) koncepciójával.¹³ Az „újabb dogmatika” – értve alatta a fogalmi jogtudomány nézőpontját – az uralkodó akarati szempontokkal és az e mögött meghúzódó Hegeltől eredeztetett „abstract-bölcselemi” meghatározással szemben Jhering a *Geist* harmadik kötetében intézett támadást.¹⁴ Újszerű elgondolásának – a tanítványi summázat szerinti – lényege, hogy „[a] jog nem abstract akaratpotenciákat, hanem reális érdekeket véd.”¹⁵

Szászy-Schwarz részletesen kitér arra, hogy mestere kezdetben maga is híve volt a Savigny-Puchta-féle iskola dogmatikai módszerének, sőt felfogása annak egyik „tetőpontját” jelentette.¹⁶ A fogalmi jogtudomány sommás értékeléseként

¹¹ Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*. Franklin-Társulat, Budapest, 1884. 3. o.

¹² Egy későbbi írásában a német történeti jogi iskola „vezető” gondolatát a (szokás)jog kötelező erejéről kategorikusan cáfolja: „... a népmeggyőződés megfoghatatlan valami, melyben csakúgy mint a »népszellem«, »néplélek« és a történeti romantikus iskola egyéb hasonló kitételeiben, kevés a jogi realitás.” (Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Athenaeum, Budapest, 1912. 61. o.) Ezzel szemben fogalmazza meg saját álláspontját: „De a jog érvénye az ilyentől független; ha a nép benső akaratával vagy meggyőződésével nem egyezik, viszont a nép benső akarata vagy meggyőződése nem jog, ha kellő formában ki nem jelentett.” (Uo. 60. o.)

¹³ „A magam részéről – írja Szászy-Schwarz – nem tudok szabadulni a meggyőződéstől, hogy a »történeti iskola« alapítói éppen ezen fundamentális elméletük kigondolásakor testtel-lélekkel visszaestek azon »természetjogi« iskola képzelmeibe, melyekkel a történeti iskola minden alkalommal oly fennen szokott elbánni.” (Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban* [1884] 17. o.) Majd később így folytatja: „Valóságban a »jognak« mint az »összesség vagy a nép akaratának, vagy meggyőződésének« definíciója egy üres, tetszetős frázis, melynek a valóságban semmi sem felel meg.” (Uo. 19. o.)

¹⁴ Jhering „megcáfолhatatlan” kritikáját Szászy-Schwarz a jól ismert jheringi okfejtés interpretálásával támasztja alá: „Ha a jogrend a subjectiv jogban a személy »akaratát« védi, akkor hogy van az, hogy a ma született gyermeknek, kinek nincs még akarata, hogy a gyógyíthatatlan megtébolyodottnak, kinek nincs többé akarata, csak oly »jogaik« vannak, mint bárki másnak?” (Uo. 24. o.)

¹⁵ Uo. 25. o.

¹⁶ E dogmatikai módszer lényegét Szászy-Schwarz a következőkben látja: „...a tárgyalás alapjául nem a jogtételek, azaz a létező jogi parancsok és tilalmak vétetnek, hanem a

azt írja: „A jog tételeinek ily logikai mezbe való öltésében tagadhatatlanul van valami felette csábító. Van valami kápráztató a képzeletben, hogy mindaz, mit a positiv jog rendel, a logikai szükség kifolyása, hogy a jognak tételei oly szilárd, oly megdönthetetlen ésszerű alagra fektetvék mint a mathematicus számfejtése. Ám a formalisticus speculatio sem felel meg a valóságnak.”¹⁷ Ennek kapcsán Jheringianus módon kritizálja az egykor a mester által is követett „civilistikus constructiót”, mely „a maga kész »fogalmával« lép az új jelenségekhez; és megfelelkezve arról, hogy nem az életet a fogalom szerint, hanem a fogalmat az élet szerint kell idomítani, valahányszor a vizsgálándó jelenség ama »fogalmi« schemába bele nem illett, nem hogy a maga »fogalmát« vette volna új bíráló alá, de addig-addig csűrte-csavarta, tudományosan szólva, »construálta« a létező viszonyt, míg bele nem illett.”¹⁸ Az élet, mint valóság és a jogi fogalom, mint konstrukció viszonyát, a jogbölcseletileg igen tájékozott Szászy-Schwarz, egyértelműen Jhering 1860-as évektől kifejtett nézetei alapján közelíti meg. A jogtudomány, mint gyakorlati tudomány jelenik meg érvelésében, s a jog egyetlen kritériumának a „gyakorlati hasznavehetőséget”, illetve a „gyakorlati célszerűséget” tekinti.¹⁹ A hazai magánjogtudomány e téren – megállapítása szerint – lemaradásban van: „Magánjogi dogmaticánk a jogtételek céljáról mit sem tud.” – állapítja meg.²⁰ A közeli jövő feladataként jelöli meg az „abstract bölcseleti speculációkból” való kijózanodást, mely Jhering munkásságában bekövetkező fordulatban nyerte el szakirodalmi kifejtését, aminek legújabb produktuma a *Zweck im Recht*. A jogi racionalizmus új kísérletének nevezett felfogás „minden jogtételnek ratióját, azaz célját keresi” és ezen „gyakorlati cél világlátásában ismeri fel a törvény értelmét”.²¹

subjectiv jogok és az ezek alapját képező jogviszonyok és jogintézetek.” (Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*. [1884] 54. o.) Ugyanitt a tanítvány már megfogalmazza Jhering nyomán saját álláspontját is: „Pedig a »subjectiv jog« és a »jogviszony« csak abstractio, reális léttel csakis a jogtételek és az ember bírnak. Ám mi, midőn a subjectiv jogról és jogviszonyokról szólnak, mindig valami valóságban létezőt gondolunk alatta, tárgyilagossítjuk az elvont fogalmakat, és úgy bánnak velők, mint létező jogi realitásokkal” (Uo.)

¹⁷ Uo. 68. o.

¹⁸ Uo. 74. o.

¹⁹ „A jog nem logica, a jog nem a fogalmak matematikája. Azzal, hogy egy tételnek egy másikkal való logikai megegyeztetetősége kimutattatik, még semmi sincs mondva annak jogi értékéről. A jog a gyakorlati élet tudománya, és eredményének egyetlen criteriumát, ott, hol a törvény kétségtelen szava nem szól, csakis annak gyakorlati hasznavehetősége, gyakorlati célszerűsége képezheti.” (Uo. 78. o.)

²⁰ Uo. 80. o.

²¹ Uo. (Megjegyzésre érdemes, hogy 1884-ben a *Nemzet* című korabeli politikai napilap hasábjain Jhering korszakos jogbölcseleti tárgyú művéről külön recenziót írt. (Vö.

Szászy-Schwarz 1911-ben tette közzé egy kötetben öt – a szerző szerint összetartozó, egymást kiegészítő – terjedelmes dolgozatát, melynek első darabja és egyben a könyv címadó írása a negyedszázaddal korábban megjelent *Új irányok a magánjogban* című tanulmánya.²² Az egyes dolgozatok közötti gondolati kapcsot – melyről a szerző az előszóban szól – Jhering munkásságának, illetve az általa exponált témáknak a tárgyalása és interpretálása jelenti.²³ Az 1884-ben megjelent előadása képzeletbeli folytatásának tekintett „második előadás” – aminek alapját egy szintén a Magyar Jogászegylet közgyűlésén 1908-ban elhangzott referátuma képezte – az eredeti címben ígért „új irányok” tényleges bemutatására vállalkozik. Míg negyed századdal korábban az új irányoknak még csak az „előszelét” lehetett érezni – írja a szerző –, addig e helyütt a Savigny-Puchta-Windscheid fejlődési ívű, „klasszikusnak” nevezett német jogdogmatikával és pandekta-hagyománnyal szembeforduló „eretnekek” közül különösen Jhering működésének szentel figyelmet, aki nemcsak eredményeiben, hanem kutatási céljaiban és módszereiben – elsősorban a „teleológiai módszer” alkalmazásával – új irányt mutatott. Mindez már – Szászy-Schwarz megállapítása szerint – a *Geist* negyedik kötetében (1865) megmutatkozott, de jogbölcséleti kifejtése valójában a *Zweck*, illetve az „uralkodó módszer kritikáját” – a birtokjog intézményének példáján keresztül – bemutató *Besitzwille* (1889) című művében látott napvilágot.²⁴ Úgy véli, hogy az elmúlt két-három évtized során a

Schwarz Gusztáv: Jhering Rudolf és legújabb könyve: Der Zweck im Recht von R. von Jhering. Klny. Nemzet, 1884.)

²² Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*. Athenaeum, Budapest, 1911. (A műről hosszú, elismerő recenziót írt Kolozsváry Bálint a *Jogállam* hasábjain. Vö. Kolozsváry Bálint: Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*. *Jogállam*, X. évf. (1911) 7. füz. 539-551. o.)

²³ Hatástörténeti szempontból fontos utalni – témánk szempontjából a továbbiakban nem részletezett problémakörként – Jhering birtoktanának Szászy-Schwarzra gyakorolt hatásáról, aki Kiss Mór mellett az első képviselője, illetve propagátora volt a magyar civilisztikában e kérdés újszerű hazai megközelítésének. Vö. Schwarz Gusztáv: Régi és új birtoktan. In: Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban* [1911] 361-528. o. Jhering birtoktanának a magyar romanisztikára és civilisztikára gyakorolt hatásáról lásd bővebben: Pólay Elemér: *Jhering birtoktana és a magyar jogi romanisztika*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tom. XVI. Fasc. 3. Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1969.)

²⁴ „A logikai módszer helyébe ő a teleológiai módszert állította és a birtoktanban példáját akarta adni annak, hogy a jog összes intézményeit miképpen kellene e szempontból termékenyen és a gyakorlati élet számára eredményesen feldolgozni.” (Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban* [1911] 108. o.)

jogbölcsélet terén végbement valóságos újjászületésben Jheringnek elévülhetetlen érdemei vannak.²⁵

1911-es tanulmánykötetében olvashatjuk a már korábban hivatkozott „Jhering-kismonográfiáját” (*Jhering Rudolf és műve*), melyet a hazai Jhering-recepció mind ez idáig legterjedelmesebb és legjelentősebb opusaként tarthatunk számon.²⁶ A száz nyomtatott oldalon közzétett tanulmányban – részben már a korábbi írásaiban tárgyalt kérdéskörök újraexponálásával, alkalmanként a személyes hangvételt sem nélkülöző²⁷ – méltatását és részben kritikáját olvashatjuk a mester teljes életművének. Jherig jellemzéseként megállapítja, hogy ő vált a korabeli jogtudomány legfőbb kritikusává: „Gyakorlati érzése [érzéke – Sz. J.] visszatartotta a történeti iskolának meddő hisztoriszmusától; naiv elfogulatlansága képtelenné tette a Savigny-ék tekintélykultuszára; és kutató kíváncsisága a jog rejtélyeinek oly mélységeibe süllyesztette, amelyekbe az uralkodó kanonizált tudománynak gyökerei nem nyúltak alá.”²⁸ Utóbbi tulajdonsága egyben „gyöngeje” is volt, hiszen ez a kutatóvágy az éppen vizsgált kérdések tekintetében gyakorta a „végtelenbe sodorta”, aminek logikus következménye lett, hogy egyetlen nagy munkáját sem tudta befejezni. Ezért fogalmazódik meg munkásságával kapcsolatos gyakori kritikaként, hogy „élete műve torzó maradt”.²⁹

²⁵ „Nemcsak a jogbölcsészek, hanem a szakszerű jogelmélet legjelesebbjei is jogbölcsészeti problémákat művelnek. Jherin nagy jogbölcsészeti műve »Der Zweck im Recht« adta meg a lökést e téren is. Ő volt az első a múlt század romanistái között, aki hivatalos iskola által száműzött jogbölcsészetnek szánta élete alkonyát. E könyv megjelenése óta szinte a jogirodalmi bon ton-hoz tartozott, hogy a tételes jog művelője a jogbölcsészet alapvető kérdéseiben is állást foglaljon.” (Uo. 145. o.)

²⁶ Írásának néhány fontosabb részét – „tárgyánál és népszerű előadásánál fogva a nem-jogász közönség” számára – előzetesen hozzáférhetővé tette a *Budapesti Szemle* 1910-es évfolyamában. Vö. Schwarz Gusztáv: Jhering Rudolf és műve. *Budapesti Szemle*, CXLII. köt. (1910) 376-406. o.

²⁷ „Jhering nem volt jó szónok; de előadását éppen hiányainak előnyei tették élvezetessé. Már nyelve is különös volt. Széles, terjengős friz akcentus, mely a hangzókat kétszeresre nyújtja és a kezdő torokhangokat erősen hehezettel ejti – a »grosser Cujacius« neki mindig csak »chrosser Chujaacius« volt, – és oly erős mondatakcentus, hogy minden szót mintegy háromszor aláhúzva ejtett ki. És ezt az erőteljes nyelvet folyton kísérte a két kéz széles körű gesztusa, mely hellyel-közzel egy-egy bizonygató ökölcspapással fokozódott; kísérte a szemüveg mögül két nagy kerek szem jókedvű hamiskás hunyorítása; kísérte széles-kedélyes mosolya annak a nagy, de rendkívül jellemző, finomlú szájnak, mely percről-percre fényt derített e felejthetetlen kifejezésű, nagy tömzsök fejnek.” (Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban* [1911] 319. o.)

²⁸ Uo. 277. o.

²⁹ Tanulmánya különösen értékes részét képezi az a néhány oldal, ahol a mester *Geist* című művében csak vázlatosan szereplő gondolatmenetet („az alanyi jog tartalma a régi

Jhering felfogásának jellemzőeként – a *Zweck* eszmeiségére utalva – kiemeli annak haszonelvű jellegét.³⁰ Jhering utilitarizmusa abban különbözik Bentham, vagy Spencer felfogásától, hogy az individuum elsődlegességével szemben – érvel Szászy-Schwarz – a „társadalmi haszon” prioritását vallja. A közérdeknek az egyén önzésével való szerencsés kombinációját Jhering „gyakorlati idealizmusának” nevezi.³¹ Szintén itt kell megemlíteni Szászy-Schwarz azon – korábban egyáltalán nem hangoztatott – megállapítását, mely szerint szoros kapcsolat, sőt hasonlóság – vagy miként fogalmaz „atyafiság” – fedezhető fel a korszak világnézetét alapjaiban megváltoztató Darwin és Jhering gondolatmenete között: „A »küzdelem a létért« és a »küzdelem a jogért« nem véletlen találkozás. Jhering, bár meg sem említené a »Zweck«-ben, hogy »saját terén tett minden tapasztalata a Darwin elméletét igazolja«: a könyv minden oldala elég bizonyosság reá. Jhering, mint Darwin az örökkön változatlan – testi, erkölcsi – világ helyébe az örökkön változót tette, a nativisticus világnézet helyébe a célszerűség hajtotta fejlődését.”³²

A tanulmány utolsó részében összefoglalás szerű summázatot adja Jhering tudománytörténeti jelentőségének. Érdemes ebből hosszabban idézni: „Nem alapított új iskolát a régi helyébe, mint Savigny... Tehetsége egyénibb volt, semhogy egy iskola utánozhatta volna... Befejezett, kerek, a részletekig kidolgozott rendszerrel nem irányította kortársait, mint Windscheid... sőt jóformán semmi »befejezett« sem maradt utána. Nem szállt alá a fogalmak oly mélyére, mint Brinz... De ha azok köréből, kik Savigny után következtek, bárkinek nevét kitöröljük tudományunk történetéből: egyikkel sem esne össze annyi abból, ami mai jogi gondolkodásunkat jellemzi, mint az övével... De ha Jhering nevét kitöröljük, egy darab föld inog a lábunk alatt és egy darab mennyezet a

római jogban”) egykori göttingeni előadás-jegyzetei alapján igyekszik rekonstruálni. (Uo. 303-316. o.)

³⁰ „...nem az absztrakt akaraturalom, hanem a reális haszon az, amit a személy a maga jogaiban véd, a testi, szellemi jólét, élvezet az, amit a maga jogaiban biztosít és jogaink csak annyit érnek, amennyit ama gyakorlati célokon lendítenek. A jog forrása: a haszon; a jog mértéke: a haszon; a jog célja: a haszon.” (Uo. 353. o.)

³¹ Uo. 354. o.

³² Uo. 355. o. Érvelést később így folytatja: „A létért való küzdelem, melyet az egyes saját bőréért vív, anyagiság, a jogért való küzdelem, melyet az egyes saját hasznáért vállal, utilitarizmus; de a test, amelyben a faj, és a jog, amelyben a társaságot óvjuk, kimagaslik az egyén nyomorköréből és a küzdelem jogát a küzdelem kötelességévé teszi. Nem ismerek világnézetet, mely gyökerében gyakorlatibb s koronájában eszményibb lenne, mint a Jhering küzdelme a célért.” (Uo. 356. o.)

fejünk fölött: ahol állunk és ahova nézünk. Mert ha olykor botlott is: ő irányt szabott.”³³

A hazai jogfilozófusok közül az első érdemi reflexiót Pulszky Ágost (1846-1901) tollából olvashatjuk. Szász-Schwarz egykori jogbölcselet professzora, illetve a kis korkülönbség okán kortársára, aki élete végéig az angolszász társadalomtudományi és jogi gondolkodás feltétlen híveként vizsgálódott, a fő művének tekinthető 1885-ben megjelent *A jog és állambölcselet alaptanai* című, a hazai jogpozitivizmus emblematikus opuszában Jhering jogfogalmáról a forrás megjelölése nélkül tesz említést.³⁴ Jhering hivatkozott jogfogalmából hiányzik a még pályafutása elején akceptált Savigny és Puchta fémjelezte történeti jogi iskola nézőpontja, melyet maga Pulszky is erőteljesen kritizált. A XIX. századi analitikai pozitivizmus nézőpontját elfogadó Pulszky a jogfejlődés kapcsán ismételten Jhering gondolataira utal, amikor a jogot motiváló érdekről ír.³⁵

E sorban kell megemlíteni a neoskolasztikus indíttatású Esterházy Sándor (1863-1907) nevét, aki a kassai jogakadémia jogbölcselet tanáraként 1897-ben a joghallgató ifjúságnak ajánlott *A bölcseleti jogtudomány kézikönyve* című két kötetes munkájában egy helyen említi meg – Binding és Windscheid társaságában – Jhering nevét, mint akik a „tétéles jogtudomány kitűnőségei”.³⁶ Ebből az egyszerű utalásból is kitűnik, hogy a szerző számára az ekkor már lezárt jheringi életmű nem bírt jogbölcseleti relevanciával.

A hazai szociológiai pozitivizmus első számú képviselője Pikler Gyula (1864-1937) – Jhering halálának évében – 1892-ben megjelent *Bevezető a jogbölcseletbe* című jogelméleti propedeutikájában csupán egy hosszabb lábjegyzetben utal a sokak szerint a szociológiai szemléletmódot megalapozó jogtudós

³³ Uo. 359. o.

³⁴ „...Jhering kifejti, hogy a jog azon képze, a mely a tárgyi szabályok és az alanyi igények fogalmának kiegyeztetését eszközzi, csakis a jognak mint kétoldalulag kötelezőnek felfogásából származhatik. A jog tehát szerinte »a szó teljes értelmében a törvénynek, azaz a szabályok összességének kétoldalulag kötelező ereje, vagyis az államhatalom alárendeltsége a saját maga által kibocsátott törvények alá.«” (Pulszky Ágost: *A jog és állambölcselet alaptanai*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1885. 266. o.)

³⁵ „...a jogfejlődés története nem egyéb, mint az erőszak fokozatos korlátozása... a jogképződés a szokásjoggal kezdődik, utóbb az elővigyázat és önérdék indokolta önuralom által erősödik, majd fegyelmezettségében, és a joghoz való kölcsönös, úgy az uralkodók, mint az alattvalók részéről való alkalmazkodásban leli teljességét, a melynek folytán megalakul a jogrend, minden társadalmi életérdek biztosítása azon állami főhatalom által, a mely saját cselekvőségét önérdékéből szintén e föltételeknek alárendeli.” (Uo. 335. o.)

³⁶ Esterházy Sándor: *A bölcseleti jogtudomány kézikönyve*. I. köt. Nauer, Kassa, 1897. 60. o.

munkásságára. Pikler az általános jogdogmatikai okfejtésekkel szemben Jheringre hivatkozással utal a magánjog területén tapasztalható új nézőpontra, mely szerint „a jogalkalmazóktól nagyobb mértékben követelik e körülmények [a jog keletkezésének körülményei – Sz. J.] és czélok figyelembe vételét és a törvény betűjével szembeni önállóságot.”³⁷ Nyilvánvaló azonban, hogy a Pikler-féle célszerűségi belátás gondolata mögött meghúzódó naturalista szociológiai álláspont nehezen egyeztethető össze a jheringi pandektista hagyományon nyugvó „cél”-gondolattal.

Az elmúlt századfordulón Jhering munkásságáról és jogbölcseleti jelentőségéről a legátfogóbb értékelést Finkey Ferenc (1870-1949) – egykori sárospataki jogakadémiai tanár, utóbb kolozsvári, majd pozsonyi és szegedi professzor, későbbi koronaügyész – nyújtotta. Az 1908-ban megjelent *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*³⁸ című – mind ez ideig legterjedelmesebb magyar nyelvű – jogbölcselet-történeti monográfiában Jheringet a „modern tételes jogbölcseleti iskola”, mint „ideálrealista” irányzat „árnyalatai” között a „szociálutilitarizmus” legfőbb képviselőjeként mutatja be.³⁹ A Jheringről olvasható szövegrész a vizsgált időszakban – leszámítva a később részletezendő Szászy-Schwarz-féle 1911-es „Jhering-kismonográfiát” – a legterjedelmesebb méltató és részben kritikát tartalmazó jogbölcseleti szempontú értékelésnek tekinthető. Jhering jogfilozófiai jelentőségét – alapvetően a „főművének” nevezett *Der Zweck im Recht* [Cél a jogban] (1877-1883) című könyv első kötetének átfogó bemutatására és néhány sorban *Der Kampf ums Recht* [Küzdelem a jogért] (1872) tanulmány ismertetésére szorítkozva – abban látja, hogy a XIX. század közepén az észjogi és szociológiai irányzatok által válságba sodort és hitelét veszített jogbölcseletkedés iránt a század 70-80-as éveiben ő kelti föl a bizalmat, s ezzel „a modern jogbölcselet reformátorává” vált.⁴⁰ Sőt olyan elragadtatott megfogalmazásokat is olvashatunk Finkey elemzésében, mint például Jhering könyve tételes jogbölcseleti „mestermű”, vagy „az összes modern jogbölcseleti iskolák az ő általa tört úton haladnak”, továbbá „[ő] a mai tételes jogbölcselet Grotiusa”. Természetesen Finkey tisztában van azzal és hangot is ad annak, hogy Jhering két kötetes opusza nem tekinthető „rendszeres” jogböl-

³⁷ Pikler Gyula: *Bevezető a jogbölcseletbe*. Athenaeum, Budapest, 1892. 7. o.

³⁸ Finkey Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. A jogbölcselet, mint alapvető és összefoglaló (általános) jogtudomány kézikönyve – egyetemes fejlődéstörténeti alapon*. I. köt. *Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. (Jheringet bemutató alfejezet: 295-302. o.)

³⁹ Nem véletlenül nevezi Jhering saját erkölcsi felfogását a *Der Zweck im Recht* második kötetében – miként Finkey idézi – „társadalmi (objektív) utilitarizmus”-nak, ami egyben indokot szolgáltat az utókor értékelőjének a „beskatulyázáshoz”. (Uo. 300. o.)

⁴⁰ Uo. 295. o.

cseleti kézikönyvnek, de a mű alapgondolata („az egész tételes jogot a cél teremti, nincs jogszabály, mely nem valamely célnak köszönne létét” – idézi a szerzőt), illetve az a törekvése, hogy kimutassa az egész világot és ezen belül a jogot mozgató célt, továbbá a jog egész rendszerét meghatározó és összetartó „cél-gondolat”-ot (Zweckgedanke), illetőleg „céltörvény”-t (Zweckgesetz), teszi a művet jogelméleti szempontból megkerülhetetlenné. Finkey hosszú oldalakon keresztül rekonstruálja és elemzi a német jogász-óriás gondolatait és következtetéseit, így többek között az emberi létről, az egyén és közösség céljairól, az okozatossági törvényről, az állam, jog és társadalom viszonyáról és kapcsolatáról írtakat. Külön interpretálja a nevezetes jheringi jogfogalmat, mely – Finkey fordításában – minden összetevőjét figyelembe véve „külső kényszer segélyével az államhatalom által biztosított, tág értelemben vett társadalmi életfeltételek összessége”, ami az egyén és társadalom érdekeit kölcsönösen kielégíteni törekszik.⁴¹ Minden elismerése mellett néhány ellentmondásosságot és következetlenséget is felfedezni vél, melyek közül kiemelésre méltó az az érve, miszerint a cél-gondolat helyett a „hasznosság” vagy „gyakorlati szükségesség” elnevezés – kiegészítve az erkölcsi és érzelmi mozgatórugókkal – helyénvalóbb lenne a jheringi alapgondolat jellemzése kapcsán.⁴²

A XX. század első felében uralkodó neokantiánus irányzat hazai képviselői számára – szemben a Pulszky, illetve Finkey fémjelezte „hagyományos” pozitívizmussal – a jheringi életmű tudománytörténeti adalékká vált. A Jheringhez korban legközelebb álló Somló Bódog (1873-1920) – a nemzetközileg legismertebb korabeli magyar jogbölcse – 1917-ben megjelent *Juristische Grundlehre*⁴³ című fő művének névmutatójában harminc helyen utal a német jogtudósra. Hasonló citációs számmal csak Austin, Bierling, Binding, Jellinek, Kelsen és Stammler rendelkezik a kötetben. Az alkalmanként több oldalas hivatkozások és interpretációk Jhering *Geist des römischen Rechts* [A római jog szelleme] (1852-1865) és *Der Zweck im Recht* című alapműveiben írtakat veszik górcső alá. Így idézi és részben vitatkozik a *Zweck*-ben olvasható helyes visel-

⁴¹ Uo. 299. o.

⁴² „...a haszon, a gyakorlati szükség viszi, illetve kényszeríti az embert... a jog, a társadalom, az állam alapítására s ez a tulajdonképpeni rúgója az egyéni és társadalmi életnek... A haszon és szükség mellett, amelyek kétségtelenül rúgói a jognak és az államnak, az ideális tényezők, az erkölcs, az érzelmek, éppoly hatalmas rúgók és tényezők voltak és ma is azok.” (Uo. 301-302. o.)

⁴³ Somló, Felix: *Juristische Grundlehre*. Verlag von Felix Meiner, Leipzig, 1917. (Második kiadás: 1927, újranyomva: Scientia Verlag, Aalen, 1973.) A szerző saját maga által készített kivonata: *Jogbölcsezet. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanár Jogi Alaptan című műve nyomán*. Grill Károly Könyvkiadója, Budapest, 1920. (Újabb kiadás: *Jogbölcsezet. A Juristische Grundlehre kivonata*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995.)

kedés, konvenció, illem és udvariassági szabályok kapcsán írt gondolatokkal. Legrészletesebben a célelméletek (Zwecktheorien) bemutatásakor foglalkozik Jhering munkásságával, aki véleménye szerint a „jog külső alakjának pusztán formális momentumához” egy „tartalmi kelléket” hozzáfűzve jut el a jog „kimerítő meghatározásához”. S ez a tartalmi kellék nem más, mint a jog célja: „a társadalomnak a szó legtagább értelmében vett életfeltételeinek” a garantálása.⁴⁴ De számos Jhering gondolatra való további utalással találkozhatunk a műben, így a kényszer és parancselméletek elemzése kapcsán,⁴⁵ vagy a társadalom fogalmának meghatározásakor. Ez utóbbi esetben helyeslőleg idézi Jhering definícióját a *Zweck*-ből, mely szerint a társadalom nem csupán egyes emberek sokasága, hanem az „egyesek sokasága a célok közösségéből következő belső és külső összetartozásában, kapcsolatában és egységében”.⁴⁶ Somló szerint az ilyen „összekapcsolódást” nevezzük rendnek, s ebből következik, hogy létezniük kell társadalmi, és köztük jogi szabályoknak. S végül említésre érdemes az „alanyi jogok érdekelmélete” alfejezetben található gondolatokra utalni. Somló e helyütt is Jheringet hivatkozva, mint e teória fő képviselőjét és állításának alátámasztásaként a *Geist*-ből jól ismert jheringi meghatározást citálja, mely szerint a jog az „előny biztosításán nyugszik”, vagyis „a jog jogilag védett érdek”.⁴⁷

Moór Gyula (1888-1950) a két világháború közötti magyar jogfilozófiai gondolkodás – Horváth Barna szavával élve – „representativ man”-je az 1923-ban megjelent *Bevezetés a jogfilozófiába* című könyvében két helyen utal Jhering életművére. Elsőként a „tételes jogtudományok módszerének” kérdése kapcsán kerül megemlítésre a neve, mint aki elsőként foglalkozott behatóan a tételes jogtudományok módszertanával, illetve a jogdogmatika és jogászai technika elméletével a *Geist* és más kisebb jelentőségű műveiben. A módszertani kérdések később is foglalkoztatták Jheringet, így a *Zweck*-ben a „konstruáló jogdogmatikával szemben – írja Moór – megalapítója lett a jogtudomány teleológikus módszerének.” Ezzel mintegy megalapozta a tételes jogtudományokban alkalmazandó „szociológiai módszert”, mely több későbbi törekvés („Interessenjurisprudenz”, „soziologische Jurisprudenz”) kiindulópontjául szolgált.⁴⁸ Másodikként a jogfilozófiai irányzatokat áttekintő terjedelmes fejezetben a „szociológiai iskolákhoz” kapcsolódó „utilitarisztikus lélektani szociológiához” kötődő irány képviselőjeként említi meg Jhering nevét. Az életműből e helyütt csupán a *Zweck* kerül kiemelésre, melynek első kötetében a cél jogot

⁴⁴ Somló, Felix: *Juristische Grundlehre...* 136. o.

⁴⁵ Vö. *uo.* 136-137., 208-209.; 214. o.

⁴⁶ *Uo.* 237. o.

⁴⁷ *Uo.* 472-473. o.

⁴⁸ Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Filozófiai Könyvtár III. Pfeifer, Budapest, 1923. 37. o.

teremtő jheringi alapgondolatához fűz magyarázó megjegyzéseket.⁴⁹ Moór szerint Jhering művének második kötetében – ugyancsak szociológiai alapon – tulajdonképpen a konvencionális társadalmi szabályok elméletét állítja fel, melyben a jog céljaként a társadalom életfeltételeinek biztosítását határozza meg.⁵⁰ Szó szerint ugyanezek a gondolatok olvashatók az 1936-ban először megjelent Püski-féle Moór előadásait tartalmazó egyetemi jegyzetben is.⁵¹ A korabeli felnövekvő jogásztársadalom lényegében Moór e műveiben olvasható értékelésén keresztül ítélte meg Jhering jogfilozófiai jelentőségét.

Horváth Barna (1896-1973) – a neokantiánus jogbölcseleti gondolkodást több vonatkozásban megújítani kívánó alakja – 1932-es szegedi egyetemi előadásainak lejegyzett változatában a jheringi életműről a következő olvasható: „A jogtörténeti iskolával van összefüggésben és átmenetet képez a mai szabadjogi iskolához Jhering Rudolf. Alaptétele az, hogy a cél a jognak a megteremtője. A jognak a célja pedig a társadalom létfeltételeinek biztosítása. Felfogása szerint a jognak a fejlődésében nem mechanikus causalitás, hanem teleológikus kauzalitás érvényesül.”⁵² Az 1934-ben megjelent *Rechtssoziologie* című – nemzetközileg legismertebb – művében néhány helyen hivatkozik a szociológiai jogelmélet kialakulása szempontjából fontos szerzőre. Ezek közül a „Harc és jog” című fejezetben található lábjegyzet-hivatkozást érdemes idézni, melyben Jhering *Der Kampf ums Recht* művének jól ismert kijelentését citálja, mint némi- leg „túlfeszített” felfogást.⁵³ Három évvel később – az 1937-ben megjelent – A

⁴⁹ „Az emberi cselekedetek világában ugyanis szerinte az okozati törvény nem a mechanikai szükségszerűség, hanem a pszichológiai kauzalitás, vagyis a céltörvény formájában érvényesül. Abból a gondolatból kiindulva, hogy ennél fogva az egész társadalmi élet mozgató rugója az érdek, »szociális mechanikájában« azokat az eszközöket igyekszik bemutatni, amelyekkel a társadalom az egyént a társadalmi érdekek szolgálatába állítja. Ezen a szociológiai alapon próbálja megvilágítani a jog fogalmát, valamint a jog társadalmi szerepét és fejlődését. (Uo. 114 o.)

⁵⁰ „Minthogy Jhering a társadalom okozatos fejlődését a célgondolat segítségével vázolja, a »cél«, még inkább a »társadalmi cél« fogalmában pedig már benne van az érték gondolata, azért felfogása közel jut az értékelő felfogáshoz, különösen akkor, midőn megállapítja, hogy »a jog célja a társadalom életfeltételeinek a biztosítása.«” (Uo. 114-115. o.)

⁵¹ Vö. *Jogfilozófia*. Dr. vitéz Moór Gyula egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte: Dr. Püski Sándor. Jog- és államtudományi jegyzetek 3. „Kartárs” kiadása, Budapest, 1936. 62-63., 139-140. o.

⁵² *Jogbölcseleti jegyzetek*. Dr. Horváth Barna egyet. ny. rk. tanár előadásai és engedélye alapján összeállította: Tézsla József joghallgató. Szent István-Társulat, Szeged, 1932. 160. o.

⁵³ „A világ minden joga küzdelem árán jött létre..., [aminek következményeként] az egyik embernek csak élvezet és békesség, a másiknak pedig csak munka és küzdelem az

jogelmélet vázlata című tankönyvként is használt munkájában két helyen kerül megemlítésre Jhering neve. Először az alanyi jog „genus proximuma” kapcsán utal a szerző a Jhering-féle „érdekelméletre, mely szerint az alanyi jog „a tárgyi jog által védett érdek”.⁵⁴ E felfogással szemben megállapítja, hogy az alanyi jog fennállása nem függ(het) a hozzá fűződő „változó érdektől”, az alanyi jog valódi genus proximuma az „alanyi joghelyzet”.⁵⁵ A második hivatkozás az elmélettörténeti fejtegetések kapcsán olvasható, ahol Jheringet a szociológiai jogelméletek egyik neves képviselőjeként említi meg, mint aki a *Zweck*-ben a „dogmatikus jogtudománnyal szemben a szociológiai módszerért szállt síkra.”⁵⁶ Végül utalni kell Horváth az angol politikai- és jogfilozófiai gondolkodást bemutató 1943-ban megjelent *Angol jogelmélet* című nagymonográfiájára, melyben Roscoe Pound és az amerikai jogi realizmus jogszemléletének részletezése kapcsán említi meg Jhering hatását. Pound esetében kiemeli, hogy alapvetően Jheringnek köszönhető, hogy a „fogalmi jogászat helyett a mindennapi jogélet realitásaira fordítja tekintetét”, illetve, hogy „a jogfilozófia fő kérdését a jog céljában és funkciójában látja.”⁵⁷ Továbbá a Thurman Arnold, Jerome Frank nevével fémjelzett „újrealizmus”, vagy más néven „szkeptikus realizmus” esetében is Jhering hatását meghatározónak tekinti.⁵⁸

Érdemes e helyütt utalni az ekkoriban szárnyát próbálgató, még jogfilozófusi karrieréről álmodozó – Horváth-tanítvány – Bibó István (1911-1979) jellemzésére, aki az 1935-ben megjelent *Kényszer, jog, szabadság* című fő jogelméleti művében az ún. kényszerelméletek részletezésekor említi meg Jhering nevét. A *Zweck* kapcsán azt írja, hogy a mű szerzője a kényszersert nem az egyes szabályhoz kapcsolódó, hanem a jogrend egészére jellemző momentumként fogja föl.⁵⁹

osztályrésze.” (Horváth, Barna: *Rechtssoziologie. Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Recht*. Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte G.m.b.H., Berlin-Grünwald, 1934. 150-151. o. Magyarul: *Jogszociológia. A jog társadalom- és történelem-elméletének problémái*. /Ford.: Zsidai Ágnes/ Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 366-367. o.)

⁵⁴ Vö. Horváth Barna: *A jogelmélet vázlata*. Szeged Városi Nyomda, Szeged, 1937. 137. o.

⁵⁵ Az „alanyi joghelyzet” nem más, mint „az eljárás bekövetkezendőségének és bekövetkezettségének feltételezett alanyra vonatkoztatása.” (Uo.)

⁵⁶ Uo. 238. o.

⁵⁷ Vö. Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943. 535., 539. o.

⁵⁸ Uo. 558. o.

⁵⁹ „...Jhering szerint a jog az államban érvényes kényszerszernormák összessége; a kényszerjelleg azonban a jogrend egészére vonatkozik, így például a nemzetközi jog s az

Bár nem tekinthető a hazai jogbölcseleti gondolkodás fő sodorvonalába tartozónak Nizsalovszky Endre (1894-1976) – a méltán nagyra tartott civilista –, mégis említésre érdemes az 1933-ban *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban* címen közzétett terjedelmes írása, melyben részletesen foglalkozik Jhering jogfelfogásában bekövetkezett fordulattal, ami kiinduló pontját jelentette egy új – az elmúlt századfordulót követően mások által kidolgozott – jogelméleti irányzatnak. Viszonylag részletesen mutatja be, hogy Jhering miként távolodott el és helyezkedett szembe a „konstruktív” (más helyütt fogalomkutatónak nevezett) jogtudománnyal, illetve részletezi az újszerű módszertani szempontok megjelenését, mint például az alanyi jogban az érdekmomentumok előtérbe állítását, illetve a célkutatást a jogban, melyekkel új perspektívát nyitott a jogbölcselet, de a tételes jogtudományok számára is a XX. század első harmadában.⁶⁰ Nizsalovszky helyesen utal arra, hogy Jhering a nevezetes fordulát követően sem tagadta meg olyan formán korábbi nézeteit, hogy szükségtelennek tartotta volna a jogtudományi vizsgálódásokban a jogi fogalmi konstrukciókkal való foglalatosságot. A két módszertan alkotó együttműködése, kölcsönös figyelembevétele jellemzi Nizsalovszky szerint az érdekkutató jogtudomány meghatározó kortárs nemzetközi és hazai művelőit, ami egyben igazolja Jhering, mint szellemi előzmény éleslátását és időszerűségét.

Végül e sorban utalni kell a korabeli jogirodalomban ismeretlennek számító Csiky János (?-?) 1935-ben közzétett *Szabadjog és szociológia* című jogbölcseleti tárgyú tanulmányára, melyben Jhering tudománytörténeti jelentőségét – másokhoz hasonlóan – abban látja, hogy a jogi módszertan kérdését a jogtudományi vizsgálódások középpontjába állította. Módszerének „vezető gondolata”, hogy a fogalmi jogászok tiszta normatív szemlélete mellé beemelte és a jog lényegének megkerülhetetlen elemeként vizsgálta, a „valóság-síkban való konkretizálódás” tényét. Mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a törvényből csak azokat a következtetéseket lehet levonni, amelyek a normaszöveg céljának nem mondanak ellent. Tekintettel arra, hogy minden jogeset a valóságban kerül elbírálásra, ezért „szociológiai kutatásokkal” kell a konfliktusokban

uralkodói kötelességek jogi jellegét az biztosítja, hogy olyan normarendszer részei, melyre általában a kényszer útján történő megvalósítás jellemző.” (Bibó István: *Kényszer, jog, szabadság*. Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica. Tom. VIII. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935. 71. o.)

⁶⁰ Vö. Nizsalovszky Endre: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának kiadványai. V. köt. 7. sz. Debrecen, 1933. 1-16. o.

kitapintható „érdek-feszültséget” megállapítani.⁶¹ Jhering teoretikus tételeinek jelentőségét Csiky szerint a kortárs jogelméleti gondolkodás és a gyakorlati jogászok nem ismerték fel, s valójában évtizedekkel később a szabadjogi iskola képviselői nézetein keresztül kerültek előtérbe módszertani elvei.

A végső konklúzió levonása helyett érdemes utalni a hazai Jhering-kutatások szempontjából az elmúlt évtizedek, de még inkább évek során született legjelentősebb, az életművet áttekintő feldolgozásokra.⁶² E megjelent munkák ugyan nagy terjedelemben foglalkoznak jogbölcséleti vonatkozásokkal, azonban a jheringi hatás teljes feltérképezése még további vizsgálódásokat igényel.

József Szabadfalvi

Die Rezeption von Jhering in der heimatlichen rechtstheoretischen Denkungsart vor dem zweiten Weltkrieg

Zusammenfassung

Das letzte Drittel des XIX. Jahrhunderts und die ungarische rechtsgeschichtliche Denkungsart um die Jahrhundertwende war eine wenig bekannte und unenthüllte Epoche. Die Studie möchte die Rezeptionsgeschichte des Lebenswerkes von Rudolf von Jhering (1818-1892) vorstellen. Der hervorragende deutsche Rechtshistoriker des XIX. Jahrhunderts übte in erster Reihe eine Wirkung auf die Entwicklung der Privatrechtswissenschaft, so ist es interessant, was für einen Empfang seine rechtsphilosophischen Ansichten in Ungarn hatten. Durch die Sammlung und Vorstellung der Tätigkeit des hervorragenden deutschen Rechtswissenschaftlers kann als Beitrag zur Bekanntmachung der Wirkungsgeschichte in Ungarn gedient werden.

⁶¹ Így a bírói döntés nem egyéb, mint „a céljára való tekintettel az érdek-elhelyeződésben bizonyos eltolódások, áthelyezések előidézése, amely új érdek-elhelyeződés alkalmas az absztrakt törvényben kifejezett cél megvalósítására.” (Csiky János: Szabadjog és szociológia. *Társadalomtudomány*, XV. évf. /1935/ 9. o.)

⁶² A hazai Jhering-recepció szempontjából az utóbbi évtizedek legjelentősebb, az életművet áttekintő feldolgozásai közül lásd: Pólay Elemér: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára...* 68-82. o.; P. Szabó Béla: Rudolf von Jhering. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből*. (Második, bővített és javított kiadás) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 105-116. o.; Pokol Béla: Jhering jog-, morál-, és társadalomelmélete. *Jogelméleti Szemle*, X. évf. (2009) 1. sz. (<http://jesz.ajk.elte.hu/pokol37.mht>)